

Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ayşe Aksu*

OSMANLI Devleti sınırları içerisinde ve yüzyıllara dayanan bir mazide, devletin kendi öz eğitim müesseseleri yanında faaliyet göstermiş bulunan diğer din mensuplarına ait eğitim kurumlarının tahlil edilmesi, iki farklı sahada inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bunlardan ilki, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı coğrafyası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin kurdukları ve bugün “azınlık okulları” diye tabir edilen Ortodoks, Gregoryen, Marunî, Keldanî, Süryanî ve diğer Şark mezheplerine ait eğitim kurumları; ikincisi de İstanbul'un fethinden başlayarak, Batılı misyoner akınlarının kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak üzere tesis ettikleri ve Osmanlı'nın son iki asırlık diliminde yoğunlaşarak devam eden “yabancı okullar”dır. Genellikle *azınlık* ve *yabancı* kavramlarının istenilen ölçüde belirgin hatlarla ayrılmamış olması, bu iki farklı eğitim kurumu örneğinin zaman zaman birbirine karıştırılması sonucunu doğurabilmektedir. Bu yüzden yabancı okullarla ilgili literatürü incelemeye geçmeden önce azınlık okullarına kısaca bir göz atılması, yabancı okullar hakkında aktarılacak bilgilerin daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır.

I. Azınlık ve Yabancı Kavramları, Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Osmanlı Türkçesinde “ekalliyet” kelimesiyle karşılanan *azınlık* kavramı, “bir toplulukta sayı veya özellik bakımından, o topluluğun hakim unsuruna göre diğerlerinden az,¹ çoğunluğun dininden, etnik kökeninden ve öteki bağlantılarından ayrı olan,² dili ve ırkı kendilerinden farklı bir devletin içinde yaşayan ve aralarında ondan ayrı bir dil veya din bağı bulunan küçük insan toplulukları³ anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir nüfus yığını içinde asıl toplu-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

1 Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317, s. 93.

2 *Encyclopedic World Dictionary*, Beirut: American University of Beirut, 1974, s. 1008.

3 “Azınlık”, *Meydan Larousse*, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969, c. II, s. 13.

ma göre az sayıda ve başka etnik kökten veya dinden olanların teşkil ettiği zümredir.⁴ Soy, dil, kültür ve dinî inanç bağlarıyla birbirine bağlanmış ve kendilerinin bir ülkedeki çoğunluktan farklı olduğunu hissedeni⁵ azınlık grupları, devletlerarası antlaşmalar hukukunda “eski tarihlerden beri belli bir ülkede yerleşmiş fakat bünyesine girdikleri devletlerin halkından farklı olmaları yönüyle” özel himaye konusu olmuş topluluklardır.⁶

Bu tanımlamaların, XX. yüzyıla kadar Avrupa’ya mahsus olan ve milliyetçiliğin yükselmesiyle doğrudan bağlantılı olduğu görülen “azınlıklar meselesi”nin, bu çağda şekillenen ulus-devlet düzeni içerisinde çözüme kavuşturulması adına ortaya konulduğu açıktır. Çünkü XIX. yüzyıl öncesindeki dünyadaki mevcut imparatorluklar, zaten farklı kültür öbeklerinden müteşekkil olduğundan,⁷ bugünkü anlamda bir azınlık problemine konu teşkil edecek bir yapılanma söz konusu değildi. Dolayısıyla yukarıdaki tanımlamalarda yer alan hukukî yaklaşımın, hem Avrupa coğrafyasındaki imparatorluklarda hem de Osmanlı’da hakim olan anlayışı bütünüyle yansıttığını söylemek doğruya yakın bir yaklaşım değildir.

Zira Avrupa’da “devlet içinde devlet” anlayışıyla yaşayan çeşitli mezhepler, kendi hukuklarını ve ihtiyaçlarını otonom bir yapıda oluşturmuşlardı. Osmanlı’da ise, temeli İslam hukukunun “ehl-i zimme” anlayışına dayanan ve literatüre “millet sistemi” diye yerleşen Osmanlı’ya mahsus bir gayrimüslim hukuğu yürürlükteydi. Bu bağlamda millet sistemi, “bir bölgenin darü’lislama katılmasından sonra buradaki ehl-i zimmenin bir ahidname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahitle İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlık”⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemi Avrupa’daki mezhep yapılanmasıyla eşdeğer gören ve gayrimüslim unsurları birer federe devlet gibi sunan Batılı araştırmacılar çeşitli eleştirilere tabi tutulmaktadır. Zira onların tanım ve iddiaları kesin kabul edildiği takdirde, hakim unsur olan Müslümanların siyasi anlamda dar bir sahaya sahip bulunduğunu, çeşitli gayrimüslim mezhepleri arasındaki ezeli düşmanlıkların sürekli körüklendiğini, asırlara yayılan bir huzur ortamının aslında yaşanmamış olduğunu da kayıtsız şartsız kabul etmek gerekecektir.

Halbuki son yıllarda yapılan bazı araştırmalara göre Osmanlı’daki gayrimüslimlerin idaresinin, Avrupa’daki sistemi temel alarak ortaya atılan “millet sistemi” anlayışının aksine, gayrimüslimleri kesinlikle “otonom” bir yapıda

4 Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: MEB Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, 1969, s. 34.

5 “Azınlıklar”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1991, c. I, s. 108.

6 *Meydan Larousse*, a.g.md., s. 13.

7 Ülken, *a.g.e.*, s. 34.

8 İlber Ortaylı, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, *DİA*, c. XXX, s. 66-70.

görmeyen, kanunnamelerdeki esasları Müslümanlar yanında onlara da teşmil eden, gayrimüslimlerin kendi dinlerinin esaslarına göre yapmaları gereken evlilik, boşanma, miras gibi konularda dahi Osmanlı makamlarının izin ve onayının alınmasını şart koşan, ayrıca kilise merkezli bütün faaliyetleri en ufak noktasına kadar takip eden, onayı alınmadan kendi din adamlarını atanmasına izin vermeyen, her bir din ve mezhebin başındaki dinî lideri siyâsî muhatap kabul ederek bu cemaatlerin ancak “tebea” olarak hayat sürebileceklerini her fırsatta vurgulayan bir Osmanlı uygulaması sözkonusudur.⁹

Osmanlı toplumunda yaşayan azınlıkların kendi cemaatlerine bağlı olarak açtıkları eğitim kurumları günümüzde azınlık okulları başlığı altında incelenmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in “Türk toplumunda yaşayan azınlıkların Avrupa ile bağlarını kesmek ve onları kontrol altında tutmak” düşüncesiyle ve “*kimse Patrik'e tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesin, kendisi ve maiyyetinde bulunan papazlar her türlü umumî hizmetlerden müebbeden muaf olsun. Kiliseleri camie tahvil edilmeyecektir. İzdivaç, defn ve sair işleri Rum kilise ve adetlerine göre eskisi gibi yapılsın*” fermânıyla tanzim ettiği haklardan yararlanılarak açılan bu okullar başlangıçta ilkökul seviyesinde, daha sonraları da nadiren orta ve yüksek dereceli okullar şeklinde eğitim vermekteydiler.¹⁰ Bu nedenle azınlık okulları Rum okulları, Ermeni okulları ve Yahudi okulları başlıkları altında ele alınmaktadır.

Rum cemaatinin okulları bahsinde İstanbul'daki en eski okulları olan ve cemaatin patriklerini, despotlarını, cemaat öğretmenlerini, zaman içerisinde Bâb-ı Âli tercümanlarını, Eflak ve Boğdan voyvodalarını yetiştirmek maksadıyla 1454'te kurulan Fener Rum Okulu'nu, Fener Zografyon Okulu'nu, Zapyon Okulu'nu ve 1844'te kurulan Heybeliada Ruban Okulu'nu zikredebiliriz.

İstanbul'un fethinden, aşağı yukarı XVIII. yüzyıl sonuna kadar uzanan dönemde Osmanlı Devleti sınırları içinde okul niteliğinde Ermeni kurumlarına pek rastlanmadığı, 1790 tarihine kadar Ermeniler arasında daha ziyade din öğretimine mahsus bazı kurumların var olduğu, bunların da nüfuzlu kişilerin sayesinde ayakta durdukları, kaynaklarda geçmektedir. Yalnız 1710'larda ileri bir seviye kazanmış olan Bitlis Mektebi'nin ilim ve fen öğretimine başladığından dolayı üniversite adıyla anıldığı bilinmektedir.¹¹

Osmanlı'da klasik anlamdaki Yahudi okulları, Talmud Tora adıyla bilinen ve hahamlar tarafından yönetilen dinî okullardı. Bunlar “berbat kokulu bir havanın teneffüs edildiği küçük bir odada, karmakarışık bir halde yere yayılarak

9 M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004, s. 27-38.

10 Musa Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996, s. 59, 98.

11 *Türk Ansiklopedisi*, “Özel Öğretim Kurumları”, Ankara: MEB Devlet Kitapları, s. 300-301.

oturmuş öğrencilerin öğretmenleriyle avaz avaz bağıarak konuştuğu ve sadece Tevrat ezberlerinin yapıldığı bir yer” olarak tasvir edilmektedir.¹² Yahudi cemaatinin modern tarzdaki okulları ise Fransa menşeli Alliance İsrâélite Universelle teşkilatının çalışmalarıyla (1818) başlamıştır. Bu minvalde ülkemizde açılan ilk Yahudi okulu 1845’te Musevi Asrî Mektebi’dir.¹³ Daha sonraları adı geçen teşkilatın 1867’den sonra Edirne, Filistin, Selanik, İzmir, Hasköy, Balat, Galata, Hayfa, Yafa, Tiberia ve Safed’de açtıkları ilk ve ortaokul seviyesindeki okulları 1895’te Hasköy’de açılan Şule-i Maarif Mektebi izlemiştir.

Sözlükte “yabancı kimse veya nesne, misafir, taşralı”¹⁴ anlamlarına gelen *yabancı* kavramı, Osmanlı Türkçesinde “ecnebi” kelimesiyle karşılık bulmuştur. Istılahta ise “başka bir devletin uyruğundan olan kimse,¹⁵ diğer bir ülke, soy ve milliyete ait olan”,¹⁶ “sınırları içinde bulunduğu devletin tabiiyetini haiz olmayan kişi”¹⁷ manalarını taşımaktadır. Devletler Hukuku Enstitüsü ecnebiyi, “bir devletin ülkesinde bulunan ve o devlet tâbiyyetini iddiaya halen hakkı olmayan kimse” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım açılacak olursa *yabancı* kavramı sadece “bir devlet tabiiyetini haiz olan kimseyi” değil, aynı zamanda “bir tâbiyyete malik olmayan şahsı” da içermektedir.¹⁸ Sosyoloji bilimi bakımından “toplumun kültürüne yabancı, onun dilini bilmeyen ve o toplumun dışında bulunan kimse” olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

Osmanlı Devleti’nde ikamet eden ve çeşitli faaliyetlerde bulunan yabancıların (elçiler, tüccarlar, seyyahlar, misyonerler vb.) hukukunun, Kapitülasyonlar çerçevesinde düzenlendiği bilinmektedir. “İmtiyâzât-ı ecnebiyye ahitleri” demek olan Kapitülasyonlar yabancılara belli sınırlar dahilinde adlî, idarî ve ekonomik imtiyazlar sağlaması yanında eğitim öğretim çalışmalarını da dolaylı olarak bir şekilde nizama koymuştur. Ancak Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti’nde yabancıların ülkede okul açmaları devletin özel izniyle olmamıştır. Kapitülasyonların ilgili imtiyaz maddelerinde azınlık ve yabancılara yönelik “okutma hakları” hiçbir zaman yer almamıştır. Sadece ayin hürriyetinin (serbestî-i ayîn) bir neticesi olarak, ecnebi çocuklarına kendi dinlerini öğretecek okulların açılmasına müsaade edilmiştir.

12 Aykut Kansu, “Türkiye Yahudilerinin Eğitiminde Modernleşme ya da Alliance Okullarının Türkiye’deki İşlevi”, *Toplumsal Tarih*, 1998, c. IX, sy. 49, s. 62.

13 Cemil Koçak, “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. II, s. 494.

14 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1986, s. 26.

15 *Meydan Larousse*, a.g.md., s. 673.

16 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 74.

17 “Ecnebi”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: 1977, c. XIV, s. 306.

18 Fazıl Berki, *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara: Nur Matbaası, 1949, s. 126.

19 Ülken, *a.g.e.*, s. 319.

Yabancı okullar Osmanlı nizamnamelerinde hususî mektepler başlığı altında ele alınarak şu şekilde tarif edilmiştir: “Mekâtib-i husûsiyye bazı mahallerde cemaatler tarafından ve gerek tebea-i Devlet-i Aliyye ve gerek tebea-i ecnebiyyeden olan efrâd ve eşhâstan biri cânibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir.”²⁰ Ancak günümüzdeki yabancı okul kavramının içerisine *tebea-i Devlet-i Aliyye* müesseseleri kısmı girmemekte, yalnızca Osmanlı dışından gelmiş değişik din ve mezheplere mensup misyoner ve eğitimcilerin açtıkları, bütün ihtiyaçlarının ve öğretmen maaşlarının, okulun ait olduğu devlet tarafından karşılandığı okullar kastedilmektedir. Bu tanım çerçevesinde değerlendirdiğimizde Osmanlı bünyesinde açılan ilk yabancı okul Saint Benoît Okulu olmaktadır. Fransa'nın himayesinde Cizvit rahipleri tarafından 1583'te Galata'da kurulan bu okul, 1609'da Beyoğlu'na nakledildikten sonra muhatap kitlesini genişletmiştir. Bundan sonra yalnızca Latin çocuklarını değil, aynı zamanda Rum ve Yahudileri de öğrenciliğe kabul etmeye başlamış, onlara Fransızca, Grekçe, Latince, matematik, serbest sanatlar okutmuşlardır. Elbette Katolik olmayanlara bu mezhebi öğretmek ve benimsetmek gibi bir politika da takip etmişlerdir.²¹

Genel olarak yabancı okullar, memleket dışından gelen Hıristiyan misyonerlerin, gerek kendilerinden farklı mezheplere mensup kimseleri kendi mezheplerine dahil etmek, gerekse Müslüman ve Yahudileri Hıristiyanlaştırmak maksadıyla açtıkları eğitim kurumlarıdır. Dolayısıyla buralardaki eğitim faaliyetlerinin misyonerlik faaliyetlerinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Fetih'ten 1800'lerin başına kadarki dönemde vücut bulan yabancı okullar daha çok kendi dindaşlarının çocuklarını eğitmek, yetim ve kimsesizleri himaye etmek, din adamı yetiştirmek gibi bir çerçeve belirlediklerinden daha marjinal kalırken, XIX. yüzyılda amaçları, metotları ve fizik ortamları dönemsel şartlara ve politikalara paralel olarak değişiklik arz etmektedir. Örneğin, önceden klasik anlamda okuma, yazma, hesap, dil, tarih gibi derslerin yer aldığı bir müfredat takip edilirken, XIX. yüzyılda değişen eğitim anlayışına uyularak laik bir anlayışa geçilmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yoğun bir biçimde başgösteren yabancı okullara çocuklarını gönderen ve yeri geldiğinde maddî bakımdan destekleyen gayrimüslimlerin doğal olarak Osmanlı bünyesinde yeni bir yapılanmaya yol açtıkları görülür. Buralarda yetişen gayrimüslim çocukları, edindikleri Batılı fikirleri ve yeni hayat tarzlarını Osmanlı coğrafyasına taşıyan birer köprü oldular. Hatta yabancı okul mezunları, Batılılaşma konusunda Ortodoks ve Gregoryen mezhebi mensuplarıyla fikir ayrılığına düşüler; uzun soluklu ve kıyasıya bir mücadeleye girmekten çekinmediler.

20 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Madde 129, *Düstur*, I. Tertip, c. IV, s. 184.

21 Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1952, s. 82.

Bunun sonucunda, eskiden Rum-Ortodoks ve Gregoryen-Ermeni olarak tanımlanan bu kitleler, bu yüzyılda, *Protestan Ermeni*, *Protestan Rum*; *Katolik Ermeni*, *Katolik Rum* tanımlamalarıyla kendi aralarında yeniden bölündüler. Bu bölünme eğitim alanına da yansdı. Klasik dönemdeki gayrimüslim okulları bundan böyle *Amerikan-Protestan okulları*, *Fransız-Katolik okulları*, *Rus okulları*, *İtalyan okulları* şeklinde bir ayrıma tabi tutuldular. Bir başka ifadeyle, önceden daha ziyade ırk merkezli olan tanımlar (Rum okulları, Ermeni okulları vb.), bu yüzyılda din merkezli bir tabana yerleştirilmeye başlandı. Bu bahsi tamamlamadan evvel belirtilmesi gereken bir nokta da şudur: Yabancı okullar son yüzyılda himaye gördükleri devletlerin Osmanlı içerisindeki kolları durumundaydı. Bu durum o kadar ileri gitmişti ki, bu devletler okulların önündeki engellerin kaldırılması ve daha fazla yayılmaları hususunda siyasî güçlerini kullanmaktan çekinmiyorlardı. Dahası, okul sahibi devletler Osmanlı toplumdaki faaliyetlerinin nüfuzlarının önünü kestiğini düşündükleri diğer Hıristiyan devletle rekabeti ve çekişmeyi göze alabiliyorlardı.

Bu doğrultuda Fransa, İtalya, Almanya, Amerika, Avusturya, Bulgaristan, İngiltere, İran ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde açtıkları okullar şöyle özetlenebilir:

Fransız Okulları: Bilindiği gibi Fransa'nın Osmanlı Devleti ile siyasî ve ticarî ilişkileri XVI. yüzyıla kadar gerilere gitmektedir. Dolayısıyla Fransız eğitim öğretim faaliyetleri de buna paralel olarak diğer devletlere kıyasla erken dönemlerde başlamıştır. Bu nedenle Fransız eğitim kurumları hem sayıca daha fazla, hem de yetiştirdiği öğrencilerin bu ülkedeki istihdamı yönünden daha köklüdür. İstanbul başta olmak üzere Hıristiyanların kutsal saydıkları topraklarda Fransız eğitim kurumları hayli yoğundur. Fakat bu yoğunluğun XIX. yüzyılda olağanüstü bir şekilde arttığı görülmektedir.

İtalyan Okulları: İtalya'nın Osmanlı Devleti ile XV. yüzyılda başlayan siyasî ve ticarî ilişkileri aynı zamanda bu ülke misyonerlerinin çalışmalarının tarihini de başlatmıştır. XIX. yüzyılda İtalya'nın siyasî çıkarlarıyla da birleşen bu okulların, adı geçen ülkenin Birinci Dünya Savaşında işgal ettiği yörelerde (İstanbul, İzmir, Selanik, Arnavutluk, Beyrut, Halep, Trablusgarp, Bingazi, Yanya, Preveze, İşkodra, Trabzon, Derne, Kudüs ve civarı, Edirne, Urfa, Antalya, Adana) arttığı dikkat çekmektedir.

Alman Okulları: Araştırmacı Şamil Mutlu'ya göre Alman Okulları, Osmanlı-Prusya ilişkilerinin III. Selim devrinde askerî alanda başlaması sonucu, Prusya'dan Türkiye'ye göçen Almanların, yerleştirdikleri yörelerde eğitim kurumları açmalarıyla tesis edilmiştir.²² Bu nedenle Alman okullarının geçmişi ancak XVIII. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Cumhuriyet döneminde de öğreni-

²² Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2005, s. 95.

me devam eden İstanbul'daki Alman Lisesi'nin (açılışı 1868) burada hatırlanması gerekir.

Rus Okulları: Bu isim altındaki okullar, Rusya'nın "Ortodoksların hamisi" sıfatıyla bu mezhep mensuplarıyla ilgilenmesiyle başlamıştır. Kudüs, Yafa, Suriye, Lazkiye, Nâsıra, Beyrut, Trablusşam, Akkâ, Şam, Lübnan, Hama gibi şehirlerde açılan Rus okulları Birinci Dünya Savaşından evvel Devlet tarafından zararlı bulunarak kapatılmıştır.

Avusturya Okulları: Avusturya'nın İstanbul'da açtığı Sankt Georg Avusturya Erkek Koleji (1882-....) ve Saint Georg Avusturya Kız Ortaokulu'ndan (1872-1923 sonrası) başka İşkodra, Aydın, Edirne, İzmir'de de eğitim kurumları bulunmaktadır.²³

İngiliz Okulları: İngiltere'de kurulan Protestan misyonerlik cemiyetleri (Londra Misyonerlik Cemiyeti, Vaftizci Misyonerlik Cemiyeti, Kilise Misyonerlik Cemiyeti, İngilizlere ve Yabancılar İçin Cemiyeti vb.) 1800'lü yıllardan itibaren başlattıkları "dünyayı Protestanlaştırma projesi" kapsamında Osmanlı topraklarında da çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Başlangıçta Malta Adası merkezli başlayan bu faaliyetler İzmir üzerinden Kudüs bölgesine doğru uzanan bir çizgi takip etmiştir. 1830'lerden sonra Anadolu coğrafyasındaki Protestanlaştırma çalışmalarını Amerikalı misyonerlere devreden ve açtıkları konsolosluklar vasıtasıyla onların Devletle olan bürokratik ve diplomatik meselelerini halletme görevini üstlenen İngilizler, Ortadoğu coğrafyasında yoğunlaşmışlardır. Bu çerçevede İngilizler, İzmir başta olmak üzere Antakya, Beyrut, Hayfa, Filistin, Ramle, Trablusgarp, Akkâ, Nâsıra, Van, Suriye, Halep, Hakkari²⁴ gibi yörelerde, birden fazla okullar açarak kendi görüş ve eleştirilerini Şark Hristiyanlarına aktarmışlardır.

Amerikan Okulları: Amerika'da 1810 yılında kurulan ve amacı ülke dışında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak olan Amerika Yabancı Misyon Komisyonları Birliği'nin (American Board) faaliyetleri, yukarıda da bahsedildiği üzere, Anadolu ve Balkanlar'ı içine alan bir Protestanlaştırma faaliyeti olarak tarihe geçmiştir. Amerikan okulları denildiğinde en fazla kolej türü okullar akla gelmektedir. Ancak ilk Amerikan koleji olan Robert Koleji'nin 1863'te açıldığı ve bunun ilk Amerikan okulu olmadığı düşünülürse, bundan önceki elli yılı kapsayan okullaşma ve misyonerlik faaliyetlerinin ayrı bir incelemeyi gerektirecek kadar derin bir konu olduğu anlaşılacaktır.

Amerikalı misyonerler tesis ettikleri "misyon-istasyon-uç istasyon sistemi" sayesinde Anadolu'nun bütün köy ve kasabalarında ev okulları (home school), ortaokul (high school), ilahiyat okulu (seminary), teoloji okulu (theological seminary) ve kolej olarak ilerleyen bir okul ağı kurmuşlar, bu okulları birbirlerine

23 Mutlu, a.g.e., s. 67-76.

24 Mutlu, a.g.e., s. 238-283.

fidelik olacak biçimde sistemleştirmişlerdir. Böylece kolejler dönemine kadar, sayılan okul türlerinde ve özellikle yerli Protestanların istihdam edildiği irili ufaklı, kayıtlara giren ve girmeyen pek çok okul açmışlardır. Amerikan okullarının Osmanlı Devleti'ne getirdiği fikirler arasında kızların eğitimi, feminizm, ulus-devlet anlayışı, hümanite, karma eğitim, laiklik gibi anlayışlar yer almaktadır. Arnavutluk, Bulgaristan'ın bağımsızlık kazanmalarında, aynı şekilde Arapların ve Ermenilerin de bu doğrultuda harekete geçmelerinde Amerikan okullarından yetişen nesillerin önemli rol oynadıkları, bugün yapılan bilimsel araştırmalarla ortaya konmuş durumdadır.²⁵

Hıristiyan ülkelerin İslam coğrafyasında gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetlerinin ve bunların doğal bir uzantısı olan yabancı okulların incelenmesi ve yorumlanması çalışmalarına Cumhuriyet döneminden evvel başladığı, ancak faaliyetlerin bu dönemden sonra yoğunlaştığı, bu bağlamda ciddi bir literatür oluşturulduğu görülmektedir. Fakat günümüze kadar yapılan yabancı okul merkezli araştırmaların 1980 öncesi ve sonrası olarak iki ayrı dönemde ele alınması çeşitli açılardan önemlidir. Zira bu iki döneme ait eserler arasında hem tür ve muhteva açısından hem de konuya yaklaşım ve üslup bakımından belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu ayırım, bir taraftan konuyla ilgili çalışmaların tarihî seyrini görmemizi sağlaması, diğer taraftan da yazarların konuya dair yaklaşım ve üslup değişikliklerini takip etme imkanı vermesi açısından daha yararlı olacaktır.²⁶

II. Yabancı Okullarla İlgili 1980 Yılı Öncesine Ait Literatür

1980 öncesinde kaleme alınan yabancı okullarla ilgili kitap ve makaleler bu okulları, Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleri üzerinden anlatmaktadırlar. Genellikle dipnot kullanımı az, ünlemlerle cümle kullanımı çok fazladır. Yabancı unsurlar ve faaliyetler, çarpıcı sıfat ve terimlerle (karargâh, hıyanet ocağı, Bizans koleji, Türklüğe tuzak kurulması vb.) tanımlanır. Eserin sonlarına doğru okuyucular bu konuda şuurlanmaya, uyanmaya ve millî okullar kurmaya davet edilir. Zira onlara göre bu okulların temel amacı Türkiye'nin topyekün Hıristiyanlaştırılmasıdır. Kolejlerde çocukların beyinleri yıkanmakta, birer vatan hai-

25 Bu konuda geniş bilgi için bak. Ömer Turan, "Amerikan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *XII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler, III*, 1999, s. 1097-1120; Sevil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1989, sy. 1-2, s. 1-12.

26 Bu makalede yalnızca yabancı okullarla ilgili literatür incelendiğinden, azınlık okulları ve misyonerlikle alakalı yayınlara yer verilmemiştir. Fakat ismi ve ana teması misyonerlik olmakla birlikte içerisinde yabancı okullarla ilgili bölüm veya bölümlerin, orijinal ve belgeli araştırmaların yer aldığı eserlerin ilgili bölümleri bu makale içerisinde tanıtılmıştır. Dolayısıyla misyonerlik literatürünün içerisinde değerlendirilebilecek çalışmaların makalenin dışında bırakılması uygun görülmüştür.

ni olarak yetiştirilmektedir. Bu eserlerdeki bir başka yaklaşım, yabancı okullarla, ama özellikle Amerikan okullarıyla Ermeni olayları arasında bir ilgi kurulmasıdır. Onlara göre Ermeniler yabancı okullarda zerkedilen fikirlerden etkilenerek bağımsızlık rüyasına kapılmış, Osmanlı Devleti'ne ihanet etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980 yılına kadar yabancı okullar hakkında kaleme alınmış eserleri, tarihî bir seyir içerisinde şu şekilde inceleyebiliriz:

Müfide Ferit Tek tarafından 1924 yılında kaleme alınan *Pervaneler* adlı roman, Cumhuriyet döneminde ilk defa yabancı okullara dikkat çeken eser olma hüviyetini taşımaktadır. Yazar bu romanında Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin eğitim anlayışını, Türk kültürüne yaklaşımlarını ve orada okuyan kızların değişen dünyalarını işlemiştir. Bir fanus olarak tanımladığı tepedeki "Bizans Koleji", etrafına üşüşen pervaneleri o kadar mest etmektedir ki, sonunda onları yakmaktadır. Bir şeyh kızı olan yetim Nesime ve sıradan bir memur kızı olan Leman, Amerikan Kız Koleji'nde aldıkları eğitim sonucunda kendi kültürlerinden tamamen uzaklaşmış, hayran oldukları Amerika'ya gitme yolları aramaya başlamışlardır. Nitekim birincisi Amerikalı bir bahriye zabitiyle evlenmek suretiyle, ikincisi de bir misyonerlik cemiyeti vasıtasıyla oraya kaçmıştır. Yazar onların hayatları çerçevesinde Türk ebeveynlerin aymazlıklarını ve Türk aydınının Batı kültürüne ne kadar dirençsizce yaklaştığını vurucu temalarla gözler önüne sermiştir.

Yazarın tasvirine göre bu kolej, hiçbir Türk unsurunu bünyesine yaklaştırmamasına mukabil Amerikan ve Ermeni kültürlerinin hakimiyeti altındadır. Müfide Ferit, "Tanrı Baal'in lütuflarını kazanmak için mabudun ayakları dibinde yanan mukaddes ocağa diri çocuklar atan meş'um sürü gibi bunlar da Türk çocuklarını Protestanlık ilahına feda ediyorlardı" dediği kolejin fizik ortamını da bir "Baal mabedi"ne benzetir. Kestane ağaçlarıyla kaplı bir alanda kurulmuş olan kolejdeki tüm eşyalar Amerika'dan getirilmiştir. Kolejin içerisinde vaazlar verilen ve sürekli org çalınan bir şapel bulunmaktadır. Duvarlardaki ve dersanelerdeki levhalarda bütün dünyanın şaheserlerini çocuklara öğretmek için seçilmiş fotoğrafı ve litografler vardır. Apollon de Belvédère, Capitol, Memnon Devi, New York Hürriyet Heykeli, Acropol, Karnak mabetleri, Westminster Sarayı, Gotik derebey şatoları yer alırken Türkiye'ye dair hiçbir esere yer verilmemiştir. Böylece Müfide Ferit bu romanıyla Protestan misyonerliğinin, bir kültür misyonerliği olduğunu dile getirmiş, Amerikan okullarındaki faaliyetleri bugünkü modern misyonerlik tanımına çok yakın bir anlamda değerlendirmiştir.

Yabancı okullarla ilgili bütün çalışmalarda kaynak gösterilen Osman Nuri Ergin'in beş ciltlik *Türkiye Maarif Tarihi*'nde (I. baskı 1943) aslında bu konu çok geniş bir yer bulamamıştır. Ergin, eserinde Katolik okullarını listeler halinde vermiş, önemli olanlardan bazılarını kısaca tanıtmıştır. Protestan okulları

başlığında ise sadece Robert Kolej ile Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin kısa tarihçesine yer vermiştir. Döneminin ilk incelemesi olarak değerlendirebileceğimiz bu kısımlarda yazar daha ziyade kendi görüşlerini beyan etmiştir. Ona göre yabancı okullar “memleket için muzır ve tehlikeli” idiler:

Filhakika Abdülhamid devrinde bu mesele o kadar şayan-ı dikkat idi ki, kıraat kitapları arasında Garbî Avrupa kitaplarının noktası noktasına Türkçeye çevrilmiş numuneleri vardı. Bu şerâitte bir çocuğun kalbinde vatan hissi, vatan muhabbeti, yurt sevgisi ve milli vecid nasıl uyandırılabilir? Açık söyleyeyim ki bir çok ecnebi mektepler misafirperverliklerine mazhar oldukları memlekette hizmet etmeye hiç ehemmiyet vermiyorlardı. Memleketin lisamı bile ihmal ediliyor, çocuğun gözü mektebin mensup olduğu memlekete çevrilerle oranın körükörüne perestîşkârı olmasına çalışılıyordu.²⁷

Türkiye’de misyonerlikle ve yabancı okullarla ilgili yapılan ilk müstakil çalışma Nurettin Polvan’ın *Türkiye’de Yabancı Öğretim* (1952) adlı kitabıdır. Başlığa bakıldığında Türkiye coğrafyasına yayılmış olan bütün yabancı okulları kapsadığı düşünülebilir. Halbuki sadece Katolik misyonerliğini, Katolik eğitim faaliyetlerini ve yine yalnızca İstanbul’da bulunan okulları ihtiva etmektedir. Kitabın birinci kısmı Fetih’ten önce İstanbul’da yaşayan Latinlere, ikinci kısmı ise Katolik mezheplerine ve bu şehirdeki yerleşim süreçlerine ayrılmıştır. Üçüncü kısımda ise İstanbul sınırları dahilinde, Fetih’ten itibaren kurulmuş bütün Katolik okulları hakkında bilgi verilmiştir. Yazar bizzat okul yetkilileriyle görüşerek, arşiv belgelerinden ve matbu eserlerden yararlanarak hazırladığı bu kitabıyla, ülkemizdeki yabancı okullarla ilgili kitaplar arasında, bilimsel araştırma metodunu ve kendinden emin olanlara mahsus vakur bir üslubu kullanan ilk eserlerden biri olma özelliğine sahiptir. Kimi zaman okullarla ilgili resmî belgeleri, yazışmaları, fotoğrafları, istatistikleri, ders müfredatlarını ve diğer yazılı metinleri olduğu gibi yayınlamıştır. Bu yönüyle de yazar, yabancı okullar sahasında bugün bile henüz tamamlamadığımız “belgeleme aşaması”nı başlatan ilk kişidir, diyebiliriz.

Erol [Güngör] Kırşehirlioğlu’nun *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri* (1963) adlı kitabında Katolik ve Protestan misyonerlerin okullar kurma yanında diğer kurumlarla gerçekleştirdikleri faaliyetler, ağırlıklı olarak yabancı kaynaklara başvurularak ele alınmıştır. American Board teşkilatı, Genç Hristiyan Erkekler Birliği (YMCA), Kilise Misyonerlik Cemiyeti (CMS) gibi oluşumların tarihçeleri ve amaçları incelenmiştir. Robert Kolej öncesinde kurulmuş olan Bebek İlahiyat Okulu ile ilgili geniş bilgiler alabileceğimiz bu eserde Protestanlaştırılan Türklerden, okullarla problem yaşayan kişilerin hatıralarından ve Bursa Amerikan Kız Koleji’ndeki tanassur hadisesinden bahisler vardır. Kitabın son kısmında Osmanlı arşivinde Amerikan okullarıyla ilgili pek çok belgenin yeni

27 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, c. III-IV, s. 1045.

harflere çevrilmiş tam metinleri yer almaktadır. Yazar bu kadar erken bir tarihte misyonerlik tarihini ve bu süreçte Moravya'dan, İngiltere ve Amerika'dan Hindistan'a, Filistin'e, Osmanlı topraklarına uzanan Hıristiyanlaştırma faaliyetlerini "Türk kültürünü yıpratana ve yeni bir anlayış peyda eden bir oluşum" olarak değerlendirmektedir. Adı geçen kitap aynı isimle, ancak Erol Güngör adıyla Ötügen Neşriyat tarafından 1999'da yeniden basılmıştır.

Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme (1971) adlı çalışmasında Kenan Okan, Lozan Antlaşması sonrasında mevcut yabancı okulların hangi yollarla denetim altına alındığını incelemektedir. Öğrenimlerini sürdürenlerin kısa tanıtımlarının da eklendiği bu kitap bir rapor görünümündedir.

Necdet Sevinç'in *Ajan Okulları* adıyla 1975 ve 1976 yıllarında yayınlanan kitabının adı, 2002 yılı baskısında *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri* olarak değiştirilmiştir. Yazar bütün yabancı okulları "Osmanlı'ya, devlete, Türklüğe, İslam'a" nasıl yaklaştıkları ve nasıl zarar verdikleri yönünden ele almaktadır. Okul kurucularının ve buralardan mezun olanların vatana nasıl bir hıyanet içinde bulduklarını çeşitli vesikalarla delillendirmeye çalışır. Belli bir tarihî silsileden ve bir konu başlığı takip etmekten uzak olarak, heyecanlı bir dille misyonerlerin ne büyük bir tehlike olduğunu, bütün okulların Türkiye'yi parçalamak için canla başla çalıştıklarını öne çıkarması yanında, çoğunlukla misyoner beyanatlarına dayanarak muhataplarını şuurlandırmaya gayret eder. Her baskıda yeni ilavelerle okuyucu karşısına çıkan kitabın, yayınlandığı dönemlerdeki mevcut kaynakların neredeyse tamamını tarayarak hazırlanmış olmasıyla önemli bir yer işgal ettiği söylenebilir. Ancak metodoloji açısından bir sistemi olmadığı, dağınık bilgilerin alt alta sıralandığı izlenimi vermektedir.

Necmettin Halil Onan *Kolejli Nereye?* adlı romanında (1977), milliyetçi bir genç olan Cevat ile Amerikan koleji mezunu Nihal'in çocukları Turan'ın hikayesini kaleme almıştır. Turan annesinin görüşleri doğrultusunda eğitim alır, kendi kültüründen ve değerlerinden uzak bir şekilde büyür. Cevat'ın ölümünden sonra yatılı olarak verildiği bir Amerikan kolejinde tamamiyle hümanist fikirlerle yetişir. Amerika'ya gittiğinde orada karşılaştığı yabancı fikir ve hayat tarzlarının etkisinden, çocukken babasından az da olsa aldığı millî şuurla kurtulur ve kendi özüne döner. Ancak Turan bu müthiş bunalımdan kurtulamaz ve intihar eder. Yazar, Turan'ın şahsında, ülkemizdeki yabancı okulların yaydığı fikir ve hayat tarzı modellerinin gençleri nasıl bir çıkmaza ittiğini psikolojik açıdan ele almış, adeta ârafta kalmış bu kişilerin her iki tarafa da yaranamadığını göstermeye çalışmıştır.

Nahid Dinçer'in *Yabancı Özel Okullar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kültür Yoluyla Parçalanması* (1978) başlıklı kitabı, isminin hakkını vererek XVI. yüzyıldan itibaren Katoliklerin, daha sonraki asırlarda Protestanların ve diğer mezheplerin misyonerlik faaliyetlerinden ve açtıkları okullardan bahsetmekte-

dir. Yazar giriş kısmında, bu alanda o tarihe kadar yapılan çalışmaların yetersizliğini vurgulamış, bundan sonraki nesillerin tarihî vesikalara dayanarak derin incelemeler yapması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kitapta Katolik misyonerler Anadolu'daki Hıristiyanları Katolikleştirmeye çalışırken, Protestanların emelleri ve başarıları farklı bir yöndedir. İkciler, Bulgarlara, Ermenilere, Kürtlere, Arnavutlara yönelik özel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu cihetle kitap, Amerikalıların ırk merkezli misyonerlik çalışmalarına ilk defa vurgu yapmıştır. Son kısımlarda tarihte bunlar için alınan hukukî tedbirler ve mücadele tavsiyeleri yer almaktadır.

Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi* adlı kitabında (I. baskı 1982) bu konuda çok özet bilgilere rastlanmaktadır.²⁸ Ansiklopedik bir üslupla birkaç sayfaya sığdırılan konu, Ahmed Zühdü Paşa'nın ve Şakir Paşa'nın, II. Abdülhamid'in emriyle, Amerikan okullarına yönelik Anadolu coğrafyasında gerçekleştirdikleri teftişlerin raporlarından ilk defa bahsetmesi yönüyle önemlidir.

III. Yabancı Okullarla İlgili 1980 Yılı Sonrasında Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de yabancı okullarla ilgili inceleme ve araştırmalar 1980'lerden sonra hız kazanmış, özellikle üniversitelerimizin tarih, ilahiyat, sosyoloji, eğitim, eğitim tarihi ve benzeri bölümlerinde misyonerlik ve yabancı okullar konularına yoğun bir ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki çalışmalara baktığımızda konuyu belgelere dayalı olarak anlamaya gayret eden, akademik bir üslup kullanan, kaynak göstermede daha titiz davranan ve yabancı kaynaklardan daha fazla yararlanan araştırmalar oldukları dikkati çekmektedir. Yukarıda tahlil ettiğimiz eserlerde olduğu gibi kişisel yorumlar ve tavsiyeler elbette bunlarda da yer almaktadır. Ancak bu yorum ve tavsiyeler daha sakın ve duygulardan uzak bir üsluptadır.

Sözkonusu döneme ait çalışmaları kitaplar, çeviri kitaplar, tezler, makaleler, ansiklopedi maddeleri ve bildiriler başlıkları altında inceleyebiliriz:

Kitaplar

Açıkses, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003. 1855 yılında açılan Harput Misyonu'nu konu edinen bu kitabın bir bölümü (s. 77-170) Harput'taki Amerikan okullarına ayrılmıştır. Osmanlı arşivlerinden ve bazı Ermeni araştırmacıların kitaplarından da yararlanılarak Harput İlahiyat okulu, buradan yetişecek yerli Protestan din adamlarının eşleri olmaları ve evlerde vaaz vermeleri düşünülen genç hanımların yetiştirilmesi için kurulan Kız İlahiyat Okulu ve Fırat Koleji incelenmiştir. Ayrıca misyoner ve eğitimci Herman N. Barnum'un Ermeni olaylarındaki rolü ve faaliyetleri de gözler önüne serilmiştir.

²⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 6. baskı, İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları, 1997.

Baytop, Turhan, *Antep'in Öncü Hekimleri, Merkezi Türkiye Koleji Tıp Bölümü ve Antep Amerikan Hastanesi*, İstanbul: SEV Yayıncılık, 2003.

Büyükkarcı, Süleyman, *Amerikan Okulları*, Konya: Yelken Basın-Yayın Dağıtım, 2004. Kitabın giriş kısmında Amerikan okullarının genel tarihçesine çok kısaca yer verilmiştir. İlk üç bölümde tek tek bütün Amerikan okullarının 1950 sonrası ders müfredatları, haftalık ders çizelgeleri detaylı ve tablolar halinde okuyucuya sunulmuştur. Dördüncü bölümde bugünkü Türk ve Amerikan eğitim sistemleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Beşinci bölümün konusu ise Amerikan misyonerlerinin okul kurma çalışmaları ve Cyrus Hamlin'in Robert Kolej faaliyetleridir. Baş kısmında yer alması gerektiğini düşündüren bu bölümde Hamlin'in *Among The Turks* adlı hatıra kitabı ayrıntılı bir biçimde tanıtılmış, gerekli görülen pasajlar aktarılmıştır. Literatürde adı geçen hatıra kitabının tanıtımı ilk defa bu eserde yapılmıştır.

Büyükkarcı, Süleyman, *İstanbul Alman Lisesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1998.

Büyükkarcı, Süleyman, *Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Yabancı Okullar*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1996.

Büyükkarcı, Süleyman, *Sankt Georg Avusturya Okulları ve Bu Okulların Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, Konya: Damla Yayınevi, 1995.

Büyükkarcı, Süleyman, *Türkiye'de Amerikan Okulları*, Konya: Yelken Basın-Yayın Dağıtım, 2004.

Dinçer, Nahit, *Yabancı Özel Okullar*, İstanbul: ER-TU Matbaası, 1978.

Edmonds, Anna G. *Türkiye'deki Amerikan Board Okullarıyla İlgili Anket*, İstanbul: Amerikan Board Heyeti Yayınları, 1979.

Ertuğrul, Halit, *Azınlık ve Yabancı Okulları, Türk Toplumuna Etkisi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1998.

Fincancı, N. May, *The History of Robert College Old and New*, İstanbul: Inter Media Yayınları, 2001.

Freely, John. *A History of Robert College, The American College for Girls and Boğaziçi University*, I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000. (2 cilt)

Greenwood, M. Keith, *Robert College: The American Founders*, İstanbul: Boğaziçi University Press, 2000.

Günay, Tuncer, *Misyoner Örgütler ve Misyoner Faaliyetleri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2004. Misyonerliğin kökenleri ve tarihçesinden başlayarak ülkemizdeki faaliyetlerini anlatan kitabın beşinci bölümü (s. 185-220) yabancı okullara ayrılmıştır. Mevcut kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu bölümde Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan okulları listeler halinde verilmiş olup, örnek olarak Saint Benoit Okulu tanıtılmıştır. Amerikan okulları başlığı altında ise onların buraya ilk geliş hikayelerine, Türkiye'yi misyonlara ayırmaları-

na kısaca değinildikten sonra müstakil olarak Harput Amerikan Koleji, Merzi-fon Amerikan Koleji ve Antep Amerikan Koleji hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Haydaroğlu, İlnur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993. Bu çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Katalogları, MEB Arşivi ve halihazırdaki yabancı okullardan bizzat istenen belgeler doğrultusunda hazırlanmıştır. Öncelikle yabancı okul kavramı tartışılmış, gayrimüslim okullarının tarihçesine değinildikten sonra XIX. yüzyılda yabancı devletlerin açtıkları okullar kısaca tanıtılmıştır. Yabancı okulların hukukî açıdan denetim altına alınması çabaları bağlamında, Mekâtib-i Ecnebiyye Muayene Âmirliği'nin kuruluşu (1869 öncesi) incelenmiş, Gümrük Nizamname-si'nin (1863) bütün maddeleri yayınlanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamname-si'nin (1869) de 129, 130, 153 ve 177. maddeleri okuyucuya tamamıyla sunulmuştur. Sultan Abdülhamid'in talimatıyla hazırlanan Ahmet Zühdi Paşa'nın raporunun bir kısmına ve Mihan Boyacıyan'ın raporunun ise tamamına yer verilmiştir. Haydaroğlu yabancı okulların faaliyetlerini yorumlarken, sözkonusu okulların azınlıklara destek olduklarını, din propagandası ve misyonerlik çalışmaları yaptıklarını, azınlıklara maddî imkanlar sağladıklarını, bu gruplarla konsolosluklar aracılığıyla irtibat kurulduğunu dile getirmiştir. Bütün bunların yeni sorunlara ortam hazırladığını, Filistin, Arap, Kürt meselelerine etki ve katkıları bulunduğunu da eklemiştir.

Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993. Sultan Abdülhamid'in Anadolu'daki yabancı okulları teftiş için oluşturduğu heyetin başında Ahmed Şakir Paşa bulunuyordu. Onun bu teftiş gezisi başta Anadolu'da faaliyette bulunan Katolik ve Amerikan misyonerler olmak üzere Batı dünyasından ciddi tepkiler gördü. Ahmed Şakir Paşa'nın bölgeyi inceleme sonuçları, Amerikan okulları hakkındaki raporları ve bunların önüne geçilmesi için alınması gereken tedbirler bu kitapta bir doktora tezi olarak ele alınmıştır. Arşiv belgeleri ve konuya dair istatistikler ayrıntılı olarak verilmiştir. Yabancı okullar konusunda araştırma yapacak kişilerin mutlaka başvurmaları gereken bir kaynaktır. Halbuki olması gerektiği kadar kullanımında değildir.

Kılıç, Sezen, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852-1945)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.

Kırşehirlioğlu, Erol, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul: Bedir Yayınları, 1963.

Kocabaş, Süleyman, *Misyonerlik ve Misyonerler*, İstanbul: Vatan Yayınları, 2002. Misyonerlik tarihi üzerine hazırlanan bu kitabın 4 ve 5. bölümleri yabancı okullara ayrılmıştır. Katolik misyonerliğinin ele alınmasını takiben Katolik okullarını inceleyen kısım, yerli ve yabancı birkaç kitaba dayanılarak hazırlanmıştır. Protestan misyonerliğinden, Amerikalı ilk misyonerlerin gelişlerinden

söz edilmiş, Bebek Teoloji Okulu ve Robert Kolej tanıtıldıktan sonra bu kolejin Bulgar ayaklanmasıyla ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca bir bütün olarak Amerikan okullarının Arap milliyetçiliğine, Balkan ve Ermeni ayaklanmalarına etkisi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Mevcut kaynaklara ilaveten misyoner hatıralarına dayanılarak hazırlanan bu bölümlerde okulların sosyal yapıya ve sosyal hareketlere ne gibi etkileri olduğunun sorgulanması, kitaba orijinal bir katkı sağlamaktadır.

Kocabaşoğlu, Uygur, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul: ARBA Yayınları, 1991. Amerikan arşivlerinde ilk kez yapılan bir araştırma olarak sunulan bu kitapta tek tek incelenen Amerikan eğitim ve hayır kurumları, ülkemizde kapitalizmin yerleşme üsleri olarak telakki edilmektedir. Misyonerlerin kendilerini ve faaliyetlerini tanımlamak için kullandıkları literatüre göre (hazırlık, yerleşme, hasat dönemleri) yazılmış olup, belli bir sistematiğten uzak olarak misyonlar, misyoner maaşları, matbaalarda basılan kitaplar, okullar, öğrenci sayıları, harcanan para miktarları ve daha pek çok konu listelenmiş ve kısaca anlatılmıştır. ABCFM belgelerinden hazırlanması hasebiyle, konuyla ilgili araştırmaların hepsinde birincil kaynak olarak kullanılmaktadır.

Kuran, Aptullah, *Bir Kurucu Rektörün Anıları: Robert Kolej Yüksek Okulu'ndan Boğaziçi Üniversitesi'ne*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2005. Osmanlı coğrafyasında kurulmuş olan yabancı okulları Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine yansıyan yönleriyle ele alan ve bu belgelerin doğrudan yayınlanmasını ön plana çıkaran bu kitap, yazarın doktora tezinin yayınlanmış hali olup dokuz bölümden oluşmaktadır. “Yabancı Okullar ile İlgili Kanun ve Nizamnameler” başlığını taşıyan ilk bölümde, yabancı okullar için çıkarılan kanun ve nizamname metinlerinin ilgili kısımları günümüz Türkçesine aktarılarak tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, “Teba'a-i Ecnebiyyenin Emlâke Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun” (16 Haziran 1867) ile “Eşhâs-ı Hükmiyenin Emvâl-i Gayrı menkûleye Tasarruflarına Dair” geçici kanun (29 Şubat 1912), yerli ve yabancı mezheplere ait bütün gayrimenkullere gümrük muafiyeti getiren nizamname (3 Mayıs 1865), 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi, bu maddenin tadilatı için yayınlanan layihalar, yabancı okullara ruhsat alma ve Türkçe dersi mecburiyeti getiren “Vilayet Maarif Müdürlerinin Vazifelerini Bildiren Talimat”, “İptidai Okul Müfettişlerinin Görevlerine Ait Talimat” (1910) ve 8 Mart 1912 tarihli Maarif Nezareti Teşkilatı Nizamnamesi'nin ilgili hükümleri yazar tarafından tahlil edilmiştir. Aynı bölüm içerisinde, Kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Osmanlı memurlarına tebliğ olunan talimatname ile Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesi'nin ilgili kısımları olduğu gibi verilerek yabancı okulların dayandığı hukuki

zemin araştırılmış, böylece resmî makamların bu okullar hakkındaki görüşleri bir çerçeveye içerisinde sunulmuştur.

Bundan sonraki sekiz bölümde ise, sırasıyla, Osmanlı Devleti sınırları dahilinde faaliyet gösteren İtalya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika ve İran okullarının faaliyetleri, daha çok Osmanlı Devleti makamlarıyla ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Yabancılara ait okulların ve diğer kurumların sayıları verildikten sonra devlet makamlarından çeşitli vesilelerle ruhsat alınmasını içeren yabancı imzalı dilekçeler aktarılmış, devletin sözü edilen kurumlarla alakalı teftiş raporları da herhangi bir yorumlamaya tabi tutulmadan yayınlanmıştır. Bu metotla aktarılan arşiv metinleri okuyucuların hafızalarında derli toplu bir bilgi tabanı oluşturmakta, onlara konuları du ru bir zihinle değerlendirme imkanı vermektedir.

Odabaşı, Harun, *Her Okuldan Adam Çıkmaz*, İstanbul: Zaman Kitap, 2003. Türkiye'nin önde gelen çeşitli lise ve kolejlerini konu edinen yazar, yabancı okullardan Saint Joseph Fransız Lisesi, Saint Benoit Fransız Lisesi, Notre Dame de Sion Kız Lisesi, Robert Kolej, Talas Amerikan Okulu, Tarsus Amerikan Koleji ve Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'ni de konu edinmiştir. Adı geçen okulların tarihine kısaca değinildikten sonra bugüne kadarki eğitim politikalarına, meşhur mezunlarının isimlerine, bazılarının okul hakkındaki görüşlerine yer vermektedir. Mezunları öne çıkarmasıyla bu kitap, Türkiye'de henüz pek fazla dikkate alınmayan bir yöne kapı aralaması bakımından sahasında önemli bir adım sayılabilir.

Okan, Kenan, *Türkiye'de Yabancı Okullar*, Basılmamış Bir İnceleme, Milli Kütüphane, No. 1971, AD. 4339, 1971.

Onan, Necmettin Halil, *Kolejli Nereye?*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1977.

Polvan, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Okullar*, İstanbul: MEB Yayınları, 1952.

Sevinç, Necdet, *Ajan Okulları*, İstanbul: Oymak Yayınları, 1975.

Sezer, Ayten, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Ankara: MEB Yayınları, 1997. Yazarın doktora tezinin basılmış hali olan bu kitap maarif istatistiklerine ve Atatürk'ün ifadelerine dayanılarak hazırlanmıştır. Atatürk döneminin genel karakteristiği olan "milli bağımsızlık ve eğitim öğretim sisteminin yabancı unsurlardan arındırılması" politikası doğrultusunda yabancı okullara ciddi bir denetim getirildiği tezi ileri sürülmektedir. Dolayısıyla kitapta yabancı okulların Cumhuriyet öncesindeki durumlarına çok kısa olarak yer verilmiş, Lozan görüşmeleri sürecindeki ilgili düzenlemeler ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda düzenlenen çeşitli kanunlar, talimatnameler ve tamimler gözden geçirilerek, Türk insanının Türk eğitiminden geçmesi gerektiğini savunan Atatürk'ün konuya bakışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türk toplumunun yabancı okullara tepkileri bağlamında bu kurumların dinî propa-

ganda yapmaları ve kendi kültürlerini benimsetmeleri açısından zararlı sonuçlar doğurduğu ve yandaş kazanma politikasının öne çıkarıldığı vurgulanmıştır. Ancak yazara göre bu okulların Türk milli eğitiminin şekillenmesine de olumlu katkıları görülmemiş değildir.

Stone, Frank Andrews, *Communities of Learning: People and Programs (The American Board Schools in Turkey from 1920-1970)*, İstanbul: Redhouse Press, 1970.

Şişman, Adnan, *Osmanlı Devleti'nde XX. Yüzyıl Başlarında Amerikan Kültür ve Sosyal Müesseseleri*, Balıkesir: Âlem Basım-Yayın, 1994.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006. Son yıllarda yapılan doktora tezlerinden, yabancı kaynaklardan ve Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanılarak kaleme alınan bu eserde, Amerikan, Fransız, Alman, İngiliz ve diğer ülke müesseseleri, Osmanlı coğrafyasında yayıldıkları bütün il ve eyaletler esas alınarak incelenmiştir. Dolayısıyla herhangi bir şehirde hangi misyoner teşkilatının, ne zaman ve ne şekilde bir müessese kurmuş olduğu gözler önüne serilmiştir. Arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış olması, dipnotlarda aydınlatıcı ve diğer yazarları tamamlayıcı bilgilere yer verilmesi ve bütünüyle bilimsel bir ifade tarzına sahip olması yönüyle kitap, yabancı okulların üniversitelerde daha güncel hale geldiğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yabancı okullarla ilgili arşiv belgelerinin Latin harflerine çevrilerek ve aynı basımla kitaba eklenmesi önemlidir.

Tek, Müfide Ferit, *Pervaneler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1924.

Tekeli, İlhan-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bilgi ve Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Tozlu, Necmettin, *Kültür Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991. Birinci bölümde misyonerliğin amaçları, Amerikan misyonerliği, faaliyet alanları incelenmiştir. İkinci bölümde ise Robert Kolej'in tarihçesi, kurucusu Cyrus Hamlin'in ve hayatı, kolejdeki etkinlikler tarihî bir inceleme ile değil, "kolejin zararlı faaliyetlerini" yorumlama şeklinde ele alınmıştır. Kitabın son bölümlerinde Robert Kolej'deki eğitim ve öğretim, yabancı okullar ve kültürümüz konuları işlenmiştir. Kitabın adı her ne kadar tüm yabancı okulları kapsıyor gözükse de, muhtevasında yalnızca Amerikan okulları, onlar da Robert Kolej merkezinde incelenmiştir. Kültürümüzdeki etkilerine değinilmesi, kitabın en orijinal kısmıdır diyebiliriz.

Ülke, Recep, *İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin Tarihçesi*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1956.

Vahapoğlu, M. Hidayet, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul: MEB Yayınları, 2. baskı, 1997. Yazar, doktora tezinden yola çıkarak hazırladığı bu kitabında konuya "okulların yönetimleri açısından" yaklaştı-

ğını belirtmektedir. Öncelikle kavramsal incelemeye tabi tutulan azınlık ve yabancıların hukukî metinlerdeki konumu ayrı bir başlık altında ele alındıktan sonra Osmanlı eğitim sistemine üstten bir bakışla azınlık okulları ve yabancı okulların bu sistem içerisindeki konumları belirlenmeye çalışılmıştır. Dönemin seyri içerisinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi esas alınarak okulların bundan önceki ve sonraki durumları incelenmiştir. Yazara göre yabancı okullar tarihindeki bir diğer dönüm noktası Lozan Antlaşması'dır. Lozan görüşmeleri sürecinde gündeme gelen azınlıklar ve yabancı okullar meselesi, ilgili hükümler, bu kurumların tanınması esnasındaki hukukî düzenlemeler, kitapta bir bölümü kapsayacak biçimde geniş bir yer bulmuştur. Daha çok Cumhuriyet dönemine yoğunlaşmanın görüldüğü son kısımda ise okulların bugünkü hukukî konumu, açılma şartları, finansmanı, devredilmesi ve kapatılması gibi konular anayasa, tüzük ve yönetmelikler paralelinde belirlenmiştir. İlk baskısı aynı adla Boğaziçi Yayınları tarafından 1992'de basılmıştır.

Çeviri Kitaplar

Grant, Asahel, *Nasturiler veya Kayıp Boylar* (The Nestorians or The Lost Tribes), çev. Meral Barış, Nsibin Yayınları, 1994.

Halidi, Mustafa-Ömer Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, çev. Osman Şekerci, İstanbul: Kalem Kitabevi, 1968.

Jenkins, Hester Donaldson, *Robert Kolej'in Kızları* (An Educational Ambassador to The Near East), Ayşe Aksu (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

Patrick, M. Mills, *Bir Boğaziçi Macerası* (A Bosphorus Adventure), Şeyma Akın (çev.), İstanbul: Tez Yayınları, 2001.

Washburn, George, *Cennetin Sonbaharı: Robert Koleji Anıları* (Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College, 1863-1903), Z. Bilge Yenice (çev.), İstanbul: Atlantis Yayıncılık, 2002.

White, E. George, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları* (Adventuring with Anatolia College), Cem Tarık Yüksel (çev.), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

Tezler

Doktora Tezleri

Alan, Gülbadi, "Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002. Bu tez, yazarın ifadesiyle, Osmanlı topraklarında American Board tarafından açılan okulların Osmanlı toplumu üzerindeki sosyokültürel, ekonomik ve siyasal etkilerini incelemek üzere hazırlanmıştır. Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin tanıtımı ve faaliyetlerinin detaylı bir biçimde ortaya konulması yanında, o havalide açılan il-

kokullar, Merzifon İlahiyat Okulu, yatılı kız ve erkek okulları da bu incelemeye dahil edilmiştir. Sayılan okullar, sosyal bünyeye etkilerine bir bölüm ayrılmak suretiyle derinlemesine incelenmiştir. Son bölümlerde ise kolejin kapatılma süreci ve o süreçte Türk hükümetiyle yaşanan problemler araştırılmıştır. Tezin neredeyse tamamında American Board'un arşiv belgeleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi belgelerin çokluğu, araştırmacı için de zorlukların çokluğu demektir ve bu durumda konunun yazar eliyle inşa edilmesi zorunludur. Bu nedenle kolejin tarihi bu tezde yeniden inşa edilmiştir. Kolej in amaç ve faaliyet sistemleri, kendi ifade ve verileriyle ele alındığından, daha fazla yorumu ihtiyaç kalmamaktadır. Çalışma bu yönüyle Türkiye'de yapılan ilk akademik araştırma özelliğine sahiptir denilebilir.

Bozkurt, Ödül, "The Making of Young Women at an American Missionary School in Early Republican Turkey: A Study on The Life Histories of The 1928-1940 Graduates of The American Collegiate Institute for Girls in İzmir", Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1995. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Misyoner Okulunda Genç Kızların Yetiştirilmesi" adını taşıyan bu tezin amacı, İzmir Amerikan Kız Koleji'ndeki eğitimin niteliği, muhtevası ve etkileridir. Sözlü tarih metoduyla hazırlanmış olup 1928-1940 yıllarında bu kolejde okumuş olan on dört hanıma, "koleji niçin tercih ettikleri, kolej yıllarındaki tecrübeleri, mezuniyet sonrası hayatları ve meslekleri, orada yaşadıklarının bir değerlendirmesi" gibi soruların yöneltilmesiyle şekillenmiştir. Daha fazla detaya ulaşmak adına bu sorular birebir mülakat şeklinde sorulmuştur.

Tezin birinci bölümünde American Board'un Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetleri tahlilî bir bakışla işlenmiştir. Misyonların coğrafi dağılımı, eğitim sistemleri, kadınların rolü gibi teşkilatın dışa dönmük yüzü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Amerikan misyonerlik eğitimi başlığı altında, bu eğitim kurumlarının amaçları, Türkiye Cumhuriyeti'ne bu kurumların ve görüşlerinin nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Özellikle kurumların dinî kimlikleriyle yeni cumhuriyetin nasıl bağdaştırıldığı, eğitimci John Dewey'in bu süreçteki yeri ve katkıları ele alınmıştır. Tezin konusu olan İzmir Amerikan Kız Koleji'nin detaylı bir tarihçesinin ardından, mezunların verdiği mülakatın tahliline geçilmiştir.

Çalışmada bilindik bir alan araştırmasının rakamlara ve çizelgelere boğulmuş sonuçları yerine, mülakatlarda verilen cevapların yorumlu halde sunulması ve sıklıkla bu konuşmalardan bölümler aktarılması sözkonusudur. Bu sa yede Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki o nazik dönemde, eğitim yoluyla modernleşmeye destek veren ailelerin dünya görüşleri, kolej in öğrencileri üzerindeki kalıcı tesirleri ve kurumun onlara kazandırdığı dünya görüşü ayrıntısıyla sunulmuştur.

Her ne kadar birinci bölüm ağırlıklı olarak ikincil kaynaklar üzerine inşa edilse de, bu tezde, sahasında yapılmış diğer tezlerden farklı olarak American

Board teşkilatı tarihî bir düzlemde değil, etkilerine dair dikey bir formatta incelenmiştir. Bir başka orijinalitesi de, teşkilatın resmî yayın organı *Missionary Herald*'a -kısmen de olsa-başvurularak hazırlanmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'de hazırlanan nadir tezlerden biridir ve diğer Amerikan okulları üzerinde aynı metotla incelemeler yapılmasını teşvik edici bir mahiyettedir. Türkçeye kazandırıldığı takdirde araştırmacılara daha fazla ve çabuk ulaşılır malumat ve neticeler vereceği muhakkaktır.

Erdoğan, Dilşen İnce, "Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerler ve Van Ermeni İsyanı (1896)", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2007. İsmine bakıldığında bu tezin, yalnızca Van ve civarındaki Ermeni olayları ile Amerikan misyoner faaliyetlerinin bağlantısını incelediği düşünülebilir. Ancak ülkemizdeki bütün Amerikan okullarının banisi olan American Board misyonerlik teşkilatının tarihçesini çok geniş bir şekilde ele alması yönüyle, Amerikan okulları hakkında çalışacak araştırmacıların mutlaka başvurması gereken bir kaynak durumundadır. American Board'un Amerika'daki kuruluş ortamı, ilk toplantıları, kurucuları ve benzeri gelişmeler tamamıyla onların belgelerine dayanılarak incelenmektedir. Bu teşkilatın kuruluş felsefesi sahasında ilk defa bu kadar geniş çaplı bir şekilde ele alınmaktadır. Öte yandan tezin 150-178 sayfaları arasında yer alan Van'daki eğitim faaliyetleri ve yetimhaneler bölümü de aynı kaynaklara dayanılarak orjinal bilgiler eşliğinde araştırılmıştır. Zengin kaynakçasıyla da araştırmacılara yol göstermektedir.

Kocamanoğlu, Emine, *Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej-Mekteb-i Sultani Örneği*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003. Bu tezde Amerikan ekolünün temsilcisi olan Robert Kolej ile Fransız ekolünün temsilcisi olan Mekteb-i Sultani'nin Osmanlı dönemindeki din eğitimi uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Öncelikle her iki okulun dine bakış açısı ele alınmış, daha sonra bu bakış açısının uygulamaya nasıl yansıtıldığı üzerinde durulmuştur.

Özsoy, Hasan, *Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995. Talas ve civarındaki Amerikan misyonerlik faaliyetlerini konu alan bu tez, birinci bölümde Talas ve civarını tanıtmakta, bölge halkı hakkında bilgi vermektedir. Kelime kökeninden, coğrafi konumuna kadar çaplı bir şekilde tanıtılan Talas'ın geçmişine bir yolculuk yapılmaktadır. Oradaki Ermeni nüfusun yerleşimi, ibadethaneleri, meslekleri ve Osmanlı'ya bağlılıkları dile getirildikten sonra, 1890'lardan sonra Ermeni nüfusun çoğaldığına dikkat çekilmiştir. Çünkü Türk nüfus savaşlarda büyük kayıplar vermiştir. Ermenilerin meslekleri daha çok zenaat ve ticaret olduğundan daha rahat bir hayat sürmektedirler. Bu meslek dağılımında Amerikalıların büyük etkisi vardır.

İkinci bölüm, Amerikalıların kurduğu müesseselere ayrılmıştır. Amerikan Kız Okulu (1871-1915) ve Amerikan Erkek Okulu (1889-1967) hakkında geniş bilgi verilir. Ancak bu bilgiler, yoğun olarak Cumhuriyet sonrasına dairedir. Sağlık faaliyetleri başlığı altında 1887'de kurulan klinikten ve burasının 1889'da hastaneye dönüştürülmesinden söz edilerek, yıllara göre hasta sayısı, doktorlar ve uygulanan tıp teknolojisi anlatılmaktadır. Ayrıca hastalara nasıl dinî telkinlerde buldukları da değinilen konulardandır.

Üçüncü bölümde Amerikalı misyonerlere tepkiler, onlar için alınan tedbirler ve Kayseri misyonunun kapanışı gibi konular işlenmiştir. Halkın kendilerine karşı soğuk tavırları, Ermenilere olan yakınlıkları ve himayedarlıkları sebebiyle Amerikalılar merkezî idareden de büyük tepkiler almışlardır. Fakat bu tedbirlere rağmen Cumhuriyet devrini yaşayan bu okul ve sağlık kuruluşları, hizmetlerine devam ederek misyonerliğin bir anlamda başka bir kimliğe dönüşme devresini de yaşamıştır. Bugün bu kurumlar artık tarihe karışmıştır.

Yıldız, Özgür, *Türkiye'de Amerikan Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri Çerçevesinde Bursa Şubesi (İstasyonu) 1834-1928*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Yüksek Lisans Tezleri

Akdaş, Canan Şahin, *35 Numaralı Mukteza Defteri ve Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Yabancı Kurumlar*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Alan, Gülbadi, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914)*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Azmi Khouli, *Osmanlı Döneminde Yabancı Okullar*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Balıkçı, Nilgün, *Yabancıların Okul Açma Hakları*, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Başaran, Betül, *Reinterpreting American Missionary Presence in The Ottoman Empire: American Schools and The Evolution of Ottoman Educational Policies (1820-1908)*, Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 1997. Amerikan okullarının yayılımı ve buna karşılık Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler ve sunduğu alternatif okullar konusunda İngilizce olarak hazırlanmış olan bu tezde, ilk bölümde genel olarak Amerika-Osmanlı siyasî ilişkileri, Amerikan misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı'daki eğitim reformları incelenmiştir. İkinci kısımda ise, Sultan II. Abdülhamid devrinde Amerikalılara karşı takınılan olumsuz tavırlar ve bunun bir yansıması olarak açılan yerli eğitim kurumları ele alınmıştır. Bu durumu yazar, "Sultan Abdülhamid döneminde, Tanzimat'ın getirdiği özgürlükler kısıtlanırken, ironik bir şekilde eğitim seferberliği başlatılmıştır" diyerek

özetler. Çünkü Tanzimat'ın başlattığı eğitim reformları bu dönemde daha sağlam bir şekilde sürdürülmüş, ilaveten yeni uygulamalar da gerçekleştirilmiştir.

Bu süreci tarihî seyir içinde incelerken öncelikle Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın 1893 ve 1894 yıllarında hazırladığı iki ayrı rapor ve tavsiyeleri tahlil edilmiştir. Bunlar, o dönemde yabancı okulların ne kadar ağır bir problem olduğunu sergileyen belgelerdir. Bir başka rapor da Şakir Paşa'ya aittir. Buradaki tavsiyeler doğrultusunda Sultan Abdülhamid, bir teftiş komisyonu kurmuş, her şehirde iptidâî, rüşdî ve idadî kısımlarda okullar açmış, yanısıra pek çok il ve eyalette Hamidiye Sanayi Mektebi Âlisi adını verdiği sanayi mektepleri de tesis etmiştir. Bir başka adım ise yerli öğretmen yetiştirmeye matuf öğretmen okullarının tesisi ve müfredatların yeniden düzenlenmesidir. Betül Başaran bu çerçevedeki eğitim reformlarını, kanunları, kurulan heyetleri ve açılan okulları, Amerikan misyoner eğitiminin önünü kesmek, oralara giden Müslüman ve gayrimüslim tebea çocuklarını bu okullara yönlendirmek için sarfedilen çabaların ürünü olarak yorumlamaktadır. Bir yüksek lisans tezini aşan mahiyetteki okumaları ve özetleme kudretiyle yukarıda değinilen paralelliği gözler önüne seren bu çalışma, döneme ait başka bilgiler de ihtiva etmektedir.

Bolat, Gökhan, *MF.MEGM-7 / 39-40 Numaralı Defterlerin Transkripsiyonu ve Suriye'de Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Cintosun, Mustafa, *Misyonerlik ve Harput'taki Amerikan Misyoner Okulları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Çabuk, Mustafa, *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları*, Yüksek Lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Çetin, Yusuf, *XX. Yüzyıl Başlarında Gaziantep'te Eğitim(1900-1930)*, Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Danacıoğlu, H. Esra, *Anadolu'da Amerikan Misyoner Faaliyetleri (1820-1914)*, Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

Doğan, Bilal, *Osmanlıların Son Döneminde Yabancı Okulların Genel Durumu ile Rum ve Ermeni Okullarında Eğitim ve Öğretim (İstanbul 1908-1924)*, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

Eker, İbrahim Kürşat, *Elazığ'da Misyoner Faaliyetleri ve Yabancı ve Azınlık Okulları*, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Din Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1991.

Erkan, Pınar, *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul/Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları*, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.

Halifeoğlu, Meral, *Tarsus Amerikan Koleji'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

İleri, Turgut, *Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim ve Eğitim Kurumları*, Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Korkmaz, Turgay, *Amerikan Misyonerliği ve Anadolu'ya Yayılışları*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

Köse, Ayşe [Aksu], *Yabancı Okullarda Kızların Din Eğitimi (Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Örneği)*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003. Müstakil bir okul çevresinde Amerikan Kız Koleji'nin faaliyetlerini inceleyen bu tezde, yabancı okullarla ilgili genel bilgiler verildikten sonra Türk-Amerikan ilişkileri ve American Board'un ülkemizdeki faaliyetleri iki bölüm halinde ortaya konulmuştur. Amerikan Kız Koleji'nin tarihçesi, Robert Kolej'in tarihiyle paralel bir şekilde ele alındıktan sonra kolejdeki din eğitimi geçilmiştir. Kolejin din eğitimi politikası, Protestan din eğitimi temeline dayandığından bu mezhebin din anlayışı çerçevesinde incelenmiştir. Sadece ders müfredatındaki "din ve ahlâk dersleri" ile sınırlı kalınmayarak, genel derslerde verilen Batı ve Amerika merkezli konu ve sanatlar, "dinî kültür" şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca kolej içerisindeki dinî faaliyetler, dinî cemiyetler, dinî toplantılar, şapel ayinleri, müdire Mary Mills Patrick'in din eğitimi hakkındaki görüş ve uygulamaları, kolejin din eğitimi politikası bağlamında sunulmuştur. Kaynak olarak American Board'un arşiv belgeleri, *Missionary Herald*, *The Orient* dergisi, *The Levant Herald and Eastern Express* ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi kullanılmıştır.

Murphy, Catherine, *Application of Protestant Missionary Theology: American Board's Mission to Eastern Turkey (1839-1870)*, Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Şahin, Emrah, *Errend into The East: A History of Evangelical American Missionaries and Their Missions to Ottoman İstanbul During The Nineteenth Century*, Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Taş, Tülün, *19. Yüzyılda Anadolu'da Katolik Misyonerlerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Taşkın, Faruk, *Amerikan Misyoner Okullarından "Merkezi Türkiye Koleji" (1876-1924)*, Yüksek Lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Topçu, Filiz, *Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi ile Yabancı Okullarının Bu Sistem Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Yaşbay, Mehmet, *Tevhid-i Tedrisat ve Yabancı Okullar*, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Yenitepe, Mehmet Emin, *Türk Eğitim Sistemi İçerisinde Yer Alan Yabancı Okulların Tarihsel Gelişimi Süreci ile Amaç, Yapı ve Yönetim Süreçlerinin İncelenmesi (İstanbul'daki Amerikan Okulları Örneği)*, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Yücel, İdris, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005. American Board'un kendi belgelerine dayanılarak hazırlanan bu tezde adı geçen teşkilatın idarî anlamda Osmanlı topraklarındaki teşkilatlanması ele alınmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısmı, ülkemizdeki hemen hemen bütün Amerikan okullarını kuran bu teşkilatın iç yapısını daha yakından göstermesi ve her misyonun bünyesinde açılan okulları ve öğrenci istatistiklerini çizelgeler halinde sunmasıdır.

Ulusoy, Şaban, *Robert Koleji ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler*, Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Ansiklopedi Maddeleri

“Özel Öğretim Kurumları/Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancılar Tarafından Açılmış Öğretim Kurumları”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: MEB Yayınları, 1977,

Açıkses, Erdal, “Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. II, s. 192-203.

Eryılmaz, Bilal, “Yabancı Okullar”, *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1996, c. VII, s. 20-27.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, “Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, c. XIV, s. 189-197.

Haydaroğlu, İlknur, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XIV, s. 181-188.

Kocabaşoğlu, Uygur, “Amerikan Okulları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, c. II, s. 495-500.

Kocamanoğlu, Emine. “Osmanlı Döneminde Robert Kolej'de Din Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. V, s. 359-366.

Koçak, Cemil, “Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. II, s. 485-494.

Sakaoğlu, Necdet, "Protestan Okulları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. VI, s. 346-351.

Sezer, Ayten, "Atatürk ve Türkiye'deki Misyoner Okulları", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XVII, s. 467-475.

Sezer, Ayten, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. II, s. 181-191.

Şişman, Adnan, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XIV, s. 173-179.

Toprak, Zafer, "Robert Koleji", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1994, c. VI, s. 335-338.

Toprak, Zafer. "Arnavutköy Amerikan Kız Koleji", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. I, s. 316-319.

Tozlu, Necmettin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları", *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. V, s. 329-339.

Turan, Ömer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. II, s. 204-211.

Makaleler

Adivar, Halide Edib, "Kadın Tahsilinin Büyük Bayraktarı [Mary M. Patrick]", *Akşam Gazetesi*, 9 Mart 1950, No. 11281, s. 5. Ayrıca; *Tarih ve Düşünce Dergisi*, Nisan-Mayıs 2001, sy. 4, s. 33-34).

Açıkses, Erdal, "Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, 2001, sy. 38, s. 935-947.

Akyüz, Yahya, "Abdülhamid Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1970, sy. 3, s. 121-128.

Alan, Gülbadi, "American Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sy. 10, s. 153-182.

Alton, İffet, "İffet Alton'un Aktarımıyla Bursa Amerikan Kız Koleji'nin Kapatılması Olayı", *Bursa Defteri Dergisi*, 2001, sy. 10, s. 149-152.

Altun, Mehmet, "Bursa Amerikan Kız Koleji", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003, sy. 113, s. 26-32.

Arda, Berna, "Türk Tıp Tarihinde İlginç Bir Olay: Anadolu'da Bir Yabancı Tıp Okulu Gaziantep Amerikan Hastanesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1993, sy. 2, s. 327-340.

Armaoğlu, Fahir, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi (1927-1928)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1997, sy. 37, s. 1-29.

Aybaş, Osman Tekin, "Müracaat Hizmeti ve Robert Kolej Kütüphanesi'ndeki Uygulaması", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XX, sy. 1, s. 8-17.

Barlas, Uğuroğlu, "Merkezi Türkiye Koleji Tıp Fakültesi Müfredat Programı", *Gaziantep Kültür Dergisi*, 1968, c. XI, sy. 126, s. 9-10.

Bıcık, Mehmet, "Amerikan Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 158, s. 58-62.

Büyükkaracı, Süleyman, "Osmanlıdan Cumhuriyete Yabancı Okullar", *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 9, s. 328-358.

Çetin, Atilla, "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", *Türk Kültürü Dergisi*, c. XXI, sy. 253, s. 316-324.

Çetin, Atilla, "Maârif Nâzırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu", *İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1981-1982, sy. 10-11, s. 189-219.

Danacıoğlu, Esra, "Osmanlı İmparatorluğu'nda American Board Okulları ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 9-10, s. 131-144.

Dedeoğlu, Rifat, "Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne", *Popüler Tarih Dergisi*, 2001, sy. 15, s. 76-81.

Dewey, John, "Türkiye'deki Yabancı Okulları", *Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey*, ed. John P. Anton-Pınar Canevi, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2007, s. 235-239.

Doğan, Ayhan, "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, sy. 11, s. 271-285.

Doğan, Bilal, "Türkiye'de Yabancı Okulların Eğitim ve Öğretimi", *Diyanet İlmî Dergi*, 1989, sy. 1, s. 73-90.

Doğaner, Yasemin, "Lozan Antlaşmasında Yabancı Okullar", *Türk Yurdu Dergisi*, 2004, c. XXIV, s. 49-55.

Dokuman, Öz, "Amerikan Erkek Koleji", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1969, c. I, sy. 6, s. 46-53.

Dokuman, Öz, "Amerikan Kız Koleji", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1969, c. I, sy. 5, s. 38-47.

Enginün, İnci, "Romanımızda Yabancı Okullar", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1978, sy. 61, s. 12-14.

Erdem, Mustafa, "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004, s. 271-291.

Ergin, Nurettin, "Millî Eğitim ve Yabancı Okullar", *Ülkücü Öğretmen Dergisi*, 1966, c. VIII, sy. 85, s. 16-17.

Ertuğrul, Halit, "Kurtuluş Savaşında Azınlık ve Yabancı Okulların Faaliyetleri", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2001, c. IX, sy. 1, s. 59-66.

Hacıeminoğlu, Necmettin, "Yabancı Özel Okullar", *Türk Kültürü Dergisi*, 1964, sy. 16, s. 33-36.

Haydaroğlu, İlknur, "Osmanlı Döneminde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, c. XXV, sy. 39, s. 149-160.

Johnson, Brian, "Türkiye'de Bir Amerikan Okulunun Doğuş Öyküsü: İzmir Amerikan Koleji", Handan Cingi, (çev.) *Toplumsal Tarih Dergisi*, Mayıs 2006, sy. 149, s. 72-76.

Johnson, Brian, "St. Paul Okulu'ndan Tarsus Amerikan Koleji'ne Bir Okulun Dönüşümü", Handan Cingi, (çev.) *Toplumsal Tarih Dergisi*, Şubat 2006, sy. 146, s. 32-37.

Johnson, Brian, "Unutulan Bir Anaokulu: Türkiye'nin İlk Çocuk Bahçesi", çev. Handan Cingi, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2006, sy. 148, s. 56-59.

Kalafat, Yaşar, "Misyonerlik-Azınlık Okulları Gergefinde Gregoryan Türkler", *Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan: Türk Dünyasına Bakışlar*, İstanbul: Da Yayıncılık, 2003, s. 377-386.

Kantarci, Şenol, "Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri", *2023 Dergisi*, 2002, sy. 12, s. 48-56.

Kaynar, Reşat, "MEB ve Yabancı Okullar", *Bilgi Dergisi*, 1965, sy. 209-210, s. 6-7.

Kaynar, Reşat, "Milli Eğitim Bakanlığı ve Yabancı Okullar", *Bilgi Dergisi*, 1965, c. XVIII, sy. 209-210, s. 6-7.

Keskiner, Emine, "Osmanlı Döneminde Robert Kolej ve Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)'ndeki Din Eğitime Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004, c. II, sy. 5, s. 57-80.

Kılıç, Orhan, "XX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 1989, sy. 3, s. 119-137.

Kiskira, Konstantia P., "19. Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Pinelopi Stathis (ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 65-77.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", *Bahri Savcı'ya Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1988, s. 305-326.

Köse, Ensar, "Feminizm Hareketini Amerik'dan Osmanlı'ya Taşıyan İlk Kadın Misyoner, Mandacı, Feminist [Mary M. Patrick]", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, Nisan-Mayıs 2001, sy. 4, s. 30-37.

Merdivenci, Ahmet, "Robert Kolej'in İlk Kırk Yılında Kolej'de Yetiştirilmiş

Bulgarlar I", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1988, sy. 15, s. 2-8.

Merdivenci, Ahmet, "Robert Kolej'in İlk Kırk Yılında Kolej'de Yetiştirilmiş Bulgarlar II", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Nisan 1988, sy. 16, s. 2-8.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", *Âmme İdaresi Dergisi*, 1982, sy. 3, s. 87-96. Yabancı okullar üzerine kaleme alınmış ilk makalelerden biri olan bu çalışmada yazar, Batılı devletlerin aksine Amerika'nın büyükelçilik düzeyinde bile temsil edilmediği bir dönemde, Osmanlı coğrafyasında Amerikan hayat tarzını ve fikriyatını benimsemiş ve bu çerçevede bir elit oluşturan gözle görülür bir kesimin yaşadığına dikkat çekmektedir. Bu kesimin yetişmesinde ise Amerikalı misyonerler ve açtıkları okullar etkilidir. Amerikan okulları yazara göre diğer yabancı okullar arasında ayrı bir yere ve etkiye sahiptir.

Öktem, İbrahim, "Özel Öğretim Kurumları ve Yabancı Okullar Rejimi", *Bilgi Dergisi*, 1965, sy. 209-210, s. 6-7.

Özen, Saadet, "Notre Dame de Sion Yüz Yıllık Ders", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ocak 2006, sy. 145, s. 74-77.

Polat, İlknur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, Ağustos 1988, c. LII, sy. 203, s. 627-652.

Polat, İlknur, "Türk-İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1989, sy. 4, s. 563-575.

Samur, Sebahattin, "XIX ve XX. Yüzyıllarda Suriye'de Açılan Protestan Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sy. 7, s. 171-183.

Serdar, Törehan, "Cumhuriyet Öncesi Bitlis'te Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1998, sy. 142, s. 25-27.

Sezer, Ayten, "Lozan Sonrasında Türkiye'deki Alman Okulları", *Türk Yurdu Dergisi*, 1998, c. XVIII, sy. 134, s. 175-177.

Sezer, Ayten, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ekim 1999, s. 169-184.

Sümer, Mine, "Robert Kolej Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı Dolayısıyla Gönderdiği Bir Mektup", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1964, c. II, sy. 2-3, s. 233-236.

Şişman, Adnan, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Alman Müesseseleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Anadolu Dil, Tarih ve Kültür Dergisi*, 1997, sy. 7, s. 129-153.

Şişman, Adnan, Sadiye Tutsak, Biray Çakmak, "XX. Yüzyılda Uşak'taki Fransız Müesseseleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. IV, sy. 1, Haziran 2002, s. 103-116.

Tanrıyar, Elif, "Tepedeki Okul", *Vizyon Dergisi*, Kasım 2000 s. 76-85.

Tanyu, Hikmet, "Robert Kolej'de İslamiyet ve Türk Düşmanlığı", *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*, 1978, sy. 1, s. 115.

Taşdemirci, Ersoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Türk Yurdu Dergisi*, 1990, c. X, sy. 35, s. 43-51.

Taşdemirci, Ersoy, "Selanik Anadolu Kolej Mensuplarının Merzifon'u Ziyaretleri ve Düşündükleri", *Erciyes Dergisi*, 1990, sy. 12, s. 19-20.

Taşdemirci, Ersoy, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sy. 10, s. 13-28.

Timur, Hıfzı, "Türkiye'de Bulunan Yabancıların Okuma ve Okutma Hürriyetleri Bakımından Durumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1945, sy. 1-2, s. 271-287.

Toprak, Zafer, "Amerika'nın Ülke Dışında İlk Koleji: Robert Kolej", *Tombak Dergisi*, 2000, sy. 31, s. 18-25.

Toprak, Zafer, "Demokrat Parti, Lozan ve Robert Kolej", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003, sy. 120, s. 92-97.

Toprak, Zafer, "Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihinden Örnekler-Amerikan Kız Koleji", *Tombak Dergisi*, 1999, sy. 29, s. 48-50.

Umunç, Himmet, "On The Edge of The Civilized World: Cyrus Hamlin and The American Missionary Work in Turkey", *Belleten*, 2004, c. LXVIII, sy. 253, s. 671-686.

Ünsal, Ayfer T., "Gaziantep'teki Harvard: Merkezi Türkiye Koleji", *Gaziantep Büyükşehir Kültür Dergisi*, 1994, sy. 6, s. 38-42.

Yaşar, Nuri, "Yabancı ve Azınlık Okullarının Türk Hukukundaki Statüsü", *KHUKA: Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*, c. III, sy. 1, s. 54-57.

Yelken, Hasan, "Gaziantep Amerikan Koleji", *Dentus Dergisi*, 1997, sy. 9, s. 27-31.

Yıldız, Recep, "Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullara Dair", *100. Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1994, c. I, sy. 1, s. 169-176.

Yorulmaz, Şerife, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (XIX. yüzyıl-XX. yüzyıl başları)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, 2000, sy. 11, s. 697-768. Misyonerlerle ilgili bölgesel veya şehir merkezli yapılan çalışmaların ilk örneklerinden sayılabilir. Arşiv kaynaklarımıza, salnamelere ve yabancı eserlere başvurularak hazırlanmış bu makalede yazar, Fransız okullarını, siyaset-kültür-diplomasi sahalarında Fransız etkileriyle yoğunlaşarak geniş bir perspektiften incelemiştir.

Yüksel, Cem Tarık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Misyoner Okulları ve Kolejleri”, Bir *Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, çev. Cem Tarık Yüksel, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995, s. 61-109. Adı geçen çevirmenin, çevirdiği kitabının giriş kısmı için hazırladığı bölümde yer alan bu başlık, ülkemizde Amerikan okullarıyla ilgili yapılan çalışmalara önemli bir katkıda bulunmaktadır. Amerikan misyonerlik teşkilatları ve okulları tek tek incelendikten sonra Merzifon Anadolu Koleji’nin kapanması esnasında öğretmen Zeki Ketani Bey’in öldürülmesi olayıyla ilgili Türk askeri yetkililerin yazışmalarının aktarılması konuya zenginlik katmıştır.

Zorlu, Muzaffer, “Yabancı Kolejler”, *Pınar Dergisi*, İstanbul 1968, c. VIII, sy. 8, s. 27-29.

Bildiriler

Açıkses, Erdal, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Misyonerlik Faaliyetleri”, *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu*, 1990, Kayseri.

Açıkses, Erdal, “Merzifon Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4-8 Ekim 1999, Ankara.

Akgün, Seçil, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyo-kültürel Etkilerin Amerika Boyutu”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar 1. Uluslararası Tarih Kongresi*, 24-26 Mayıs 1993, Ankara.

Akgün, Seçil, “Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914)”, *X. Türk Tarih Kongresi’nden Ayrı Basım*, TTK Basımevi, Ankara 1994.

Akgün, Seçil, “Türkiye Cumhuriyeti Öncesi Amerikan Eğitim Kurumları”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, 21-25 Ağustos 1989, Ankara.

Alan, Gülbadi, “American Board’un Anadolu’da Teşkilatlanması Çerçevesinde Kayseri İstasyonu ve Uç-İstasyonlarının Kuruluşu ve Gelişimi”, *Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, 10-11 Nisan 2003, Kayseri.

Albayrak, Hüseyin, “XIX. Yüzyılda Trabzon’da Azınlık ve Yabancı Okullar”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih, Dil ve Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2001, Trabzon.

Aydın, Betül, “Üsküdar’da Bir Amerikan Okulu”, *I. Üsküdar Sempozyumu*, 23-25 Mayıs 2003, İstanbul.

Balcıoğlu, Mustafa-İsrafil Kurtcephe, “Harput Misyoner Merkezi’nin Belgelerine Göre Türkiye’de Amerikalı Misyonerlerin Faaliyetleri”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu*, 8-9 Mart 1990, Ankara.

Başaran, Betül, "American Schools and the Development of Ottoman Educational Policies During the Hamidian Period: A Reinterpretation", *IRCICA Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, 12-15 Nisan 1999, İstanbul.

Bostan, İdris, "Giresun'da Bulunan Yabancı Okullar ve Dinî Müesseseler", *Giresun Tarihi Sempozyumu*, 25-25 Mayıs 1996, Giresun.

Büyükkarcı, Süleyman, "Türkiye'deki İtalyan Okullarının Tarihçesi", *Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 9-11 Eylül 1998, Konya.

Dinçer, Nahid, "Yabancı Okullar", *Milliyetçiler III. Büyük İlmi Kurultayı*, 26-28 Mayıs 1978, İstanbul.

Erdoğan, Tayfur, "Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Kısa Tarihi", *I. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, 23-25 Mayıs 2003, İstanbul.

Gencer, Mustafa, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Anadolu'sunda Alman Okulları", *IRCICA Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, 12-15 Nisan 1999, İstanbul.

Hacıeminoğlu, Necmettin, "Yabancı Okullar ve Kültür Emperyalizmi", *Milliyetçiler III. Büyük İlmi Kurultayı*, 26-28 Mayıs 1978, İstanbul.

Haydaroğlu, İlknur P., "Ermeni Toplumunu Osmanlıdan Koparan Ermeni ve Amerikan-Ermeni Okulları", *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi*, 20-21 Nisan 2002, Ankara.

Haydaroğlu, İlknur P., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar Neden Sorun Oldu?", *Türkiye Diyanet Vakfı Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Sempozyumu*, Mart 1996, Ankara.

Haydaroğlu, İlknur P., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar ve Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye Diyanet Vakfı Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Sempozyumu*, Mart 1996, Ankara.

İzgi, Özkan, "Atatürk'ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu", *III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, 3-6 Ekim 1995, Gazi Magusa.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu*, 8-9 Mart 1990, Ankara.

Kocabaşoğlu, Uygur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tanzimat'ın 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara.

Özkan, Salih, "Kayseri ve Yöresinde Azınlık ve Yabancı Okullar", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, 16-17 Nisan 1998, Kayseri.

Özsoy, Hasan, "Kayseri'ye Amerikan Misyonerlerinin İlk Gelişleri ve Talas Amerikan Kız Okulu", *Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, 16-17 Nisan 1998, Kayseri.

Sezer, Ayten, “Cumhuriyete Yönelik Tehditlerden Biri Olarak Misyoner Okulları”, *Polatlı Kaymakamlığı Paneli*, 31 Mayıs 2002, Ankara.

Sezer, Ayten, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yabancı Okullar ve Faaliyetleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Çağdaşlaşma Paneli*, 29 Nisan 1999, Ankara.

Sezer, Ayten, “Amerikalı Misyonerlerin Doğu Anadolu’daki Faaliyetleri”, *Erzincan’ın Kurtuluşununun 81. Yıldönümü Paneli*, 13 Şubat 1999, Erzincan.

Şişman, Adnan, “Atatürk ve Yabancı Okullar”, Uludağ Üniversitesi *Atatürk, Eğitim ve Türkiye’nin Çağdaşlaşması Semineri*, 25 Kasım 1991, Bursa.

Şişman, Adnan, “XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Fransız Sosyal ve Kültürel Müesseseleri”, *CIÉPO XIV. Sempozyumu* 18-22 Eylül 2000, İzmir.

Şişman, Adnan, “XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde İngiliz Müesseseleri”, *IRCICA Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, 12-15 Nisan 1999, İstanbul.

Tonka, Bünyamin M., “Harput’ta Amerikan Misyoner Okulları”, *Dünü ve Bugünüyle Harput: Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor Sempozyumu*, 24-27 Eylül 1998, Elazığ.

Turan, Ömer, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, 12-16 Eylül 1994, Ankara.

Turan, Ömer, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri”, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi*, 2000, Ankara.

Yorulmaz, Şerife, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Eğitim Sistemi İçinde Ermenilerin Durumu, Misyoner Faaliyetlerinin Etkileri ve Ruhsatsız Açılan Ermeni Okulları”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül 2002, Ankara.

Yuvalı, Abdülkadir, “Ermeni İsyanlarında Misyoner Okullarının Rolü”, *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, 17-21 Haziran 1991, Kars.

Sonuç

Osmanlı topraklarında kurulmuş, yıllar boyu faaliyet göstermiş ve bugün de bir kısmının mevcudiyetlerini koruyan yabancı okullar sadece tarihî birer vakıa olmakla kalmamakta, gündemimizi işgal etmeyi sürdürmektedirler. Günümüzde her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve ilgili kanunların çatısı altında bulunsalar da, mensup oldukları kültürü temsil ve telkin etmekte oldukları bilinen bir gerçektir. Bu ve benzeri etkileşimlerden dolayı yabancı okullar konusunda gerek bireysel olarak gerek akademik sahada çeşitli inceleme ve araştırmalar yapılmakta, eserler kaleme alınmaktadır. Bu makalede incelediğimiz kadarıyla yabancı okullarla ilgili üç ayrı sahada çalışmalar yapılmıştır:

- a. Yabancı okulları genel olarak inceleyen ve daha çok bunların amaçlarını, yıkıcı faaliyetlerini ve bunlara karşı alınması gereken tedbirleri öne çıkaran eserler,

- b. Bu okulların hukukî dayanaklarını konu edinen çalışmalar,
- c. Bir tek yabancı okulu veya bir misyonerlik bölgesini esas alarak onun etrafında konuyu inceleyen çalışmalar.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yabancı okullarla ilgili yayınların 1980 öncesine tekabül eden kesitinde, konunun daha ziyade bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı, sözkonusu okulların “memleket için çok zararlı etkilerinin olduğunun” isbatlanmaya çalışıldığı görülür. Sahadaki ilk adımlar olarak değerlendirilebileceğimiz bu bireysel gayretler, sonraki nesillerin dikkatinin dikka-ti çekilmesinde ve konunun sürekli gündemde kalmasında ciddi ve önemli bir rol oynamışlardır. Nitekim 1980 sonrasında yabancı okullar konusu üniversite-lerin de el atmasıyla daha yoğun bir ilgiye mazhar olmuş, çeşitli tez, kitap ve makalenin hazırlanmasıyla daha zengin bir literatüre kavuşmuştur. Ancak yu-karıda tamamını vermeye gayret ettiğimiz literatürün sayı ve nitelik bakımın-dan yeterli olduğunu söylemek zordur.

Okulları kuran misyonerlerin hatıra ve raporlarının henüz Türkçeye kazan-dırılmamış olması, kendi arşivlerimizdeki taramaların istenilen seviyede ger-çekleştirilememesi ve oralarda bulunan belge ve bilgilerin *aynıyla* yayınlanma-mış olması, sahada henüz belgeleme aşamasını tamamlamadığımızı göster-mektedir. Bunlara ilaveten misyoner teşkilatlarının yurtiçi ve yurtdışındaki ar-şivlerinde yapılan araştırmaların azlığı ve konuya dair yurtdışındaki üniversite-lerde ortaya konulan araştırma ve inceleme sonuçlarının da Türkçeye çevril-memiş olması kaynak çeşitliliğini azaltmakta, mevcut literatürün birbirini tek-rarlamasına yol açmaktadır. Bu nedenle halihazırdaki çalışmaların büyük kıs-mının doyuruculuktan, kuşatıcılıktan ve orijinallikten uzak kaldığını söylemek haksız bir eleştiri sayılmasa gerektir.

Yabancı okullar sahasının muhtaç olduğu bir diğer araştırma türü de, misyo-nerlerin düşüncelerini, amaçlarını ve metotlarını göz önüne seren, öğrencilere benimsettikleri dünya görüşlerini ortaya koyan değer-merkezli müstakil çalış-malardır. Ayrıca yabancı okullarda verilen bu dünya görüşlerinin oradan yetiş-miş kitleyi ne ölçüde etkilediğine, bu kitlenin toplumda ne derece kabul gördü-ğüne ilişkin saha çalışmaları da önem arz etmektedir. Çalışılmayı bekleyen bir başka konunun da misyoner biyografileri olduğu unutulmamalıdır. Ancak bü-tün bunlarla birlikte konunun canlı bir şekilde araştırılmaya devam ettiğini, da-ha bilimsel metotlarla incelendiğini görmek, gelecekteki yayınların kalitesinin ve miktarının artmasına dair ipuçları vermesi bakımından sevindiricidir.

Son olarak eklenmesi elzem olan bir husus ise, yabancı okullar ile ilgili ça-lışma yapacak kimselerin yararlanabileceği bazı merkezlerin hatırlatılmasıdır. Bu konuda birincil kaynaklara sahip kütüphanelerin başında Boğaziçi Üniver-sitesi Kütüphanesi gelmektedir. Near East Collection'da yer alan misyoner ha-tıra kitapları, Protestan misyonerliğin felsefesi ve Robert Kolej'le ilgili kitap

ve belgeler araştırmacılar için önemlidir. İstanbul / Arnavutköy'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi pek çok kütüphanede yer almayan kaynaklar bünyesinde toplamıştır. İstanbul / Eminönü'ndeki American Board Kütüphanesi de Amerikan faaliyetleriyle alakalı kitaplar konusunda hayli zengindir ve misyoner bültenlerinden *Missionary Herald* serisinin tamamını okuyucularına sunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Araştırmaları Kütüphanesi'nde bazı misyonerlerin hatıra kitapları yanında *Missionary Herald* serisinin (toplam 135 cilt) 37 cildi buna ek olarak *The Levant Herald* adlı gazete serisi bulunmaktadır. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nin kataloglarında da bu konuda önemli belgeler yer almaktadır.

Studies on Foreign Schools in Turkey

Ayşe AKSU

Abstract

The issue of foreign schools is one of the most important subjects in the history of Turkish education. That's why one can argue that its analysis from different aspects will contribute significantly to our history of education. The investigation of the history, the aims and the legal bases of these schools, which have survived into the current structure of the national education system, may help to attain some information about the future conditions of such schools as well as to better understand their fundamental transformation in our history of education. In this article, after providing brief information about the terms of foreign and minority schools, the research conducted in Turkey in this field before the 1980s are analyzed in a historical context. Finally, all books articles, theses, encyclopedic entries and presentations about foreign schools are listed and classified. This last part also involves the evaluations of some of these works.

Keywords: Foreign Schools, Millet System, Missionary, Education, the Rights of the Foreigners to Open Schools.

Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ayşe AKSU

Özet

Yabancı okullar meselesi, Türk eğitim tarihinde yer alan en önemli konulardan birisidir. Dolayısıyla bu konunun değişik yönlerden incelenmesiyle, eğitim tarihimize özel bir katkı sağlandığı söylenebilir. Günümüze kadar ulaşan ve bugün de milli eğitim bünyesinde varlığını sürdüren bu okulların tarihçelerinin, amaçlarının ve hukuki dayanaklarının araştırılması, eğitim tarihimizdeki köklü dönüşümleri daha iyi anlamamıza yardımcı olduğu gibi, sözkonusu okulların bundan sonraki durumlarını kestirmemiz açısından da yarar sağlayacaktır. Bu makalede yabancı ve azınlık kavramları, azınlık okulları ve yabancı okullarla ilgili kısaca bilgi verildikten sonra bu sahada Türkiye'de 1980 öncesinde yapılmış araştırmalar tarihi bir düzlemde incelenmiştir. Son olarak yabancı okullarla ilgili bütün kitaplar, makaleler, tezler, ansiklopedi maddeleri ve bildiriler listelenmiş ve tasnif edilmiştir. Ayrıca bu kısma bazı eserler hakkındaki değerlendirmeler de ilave edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Okullar, Millet Sistemi, Misyonerlik, Eğitim, Yabancıların Okul Açma Hakları.

